



**03 Πολιτισμική Ανθρωπολογία και Ζητήματα
Εκπαίδευσης**

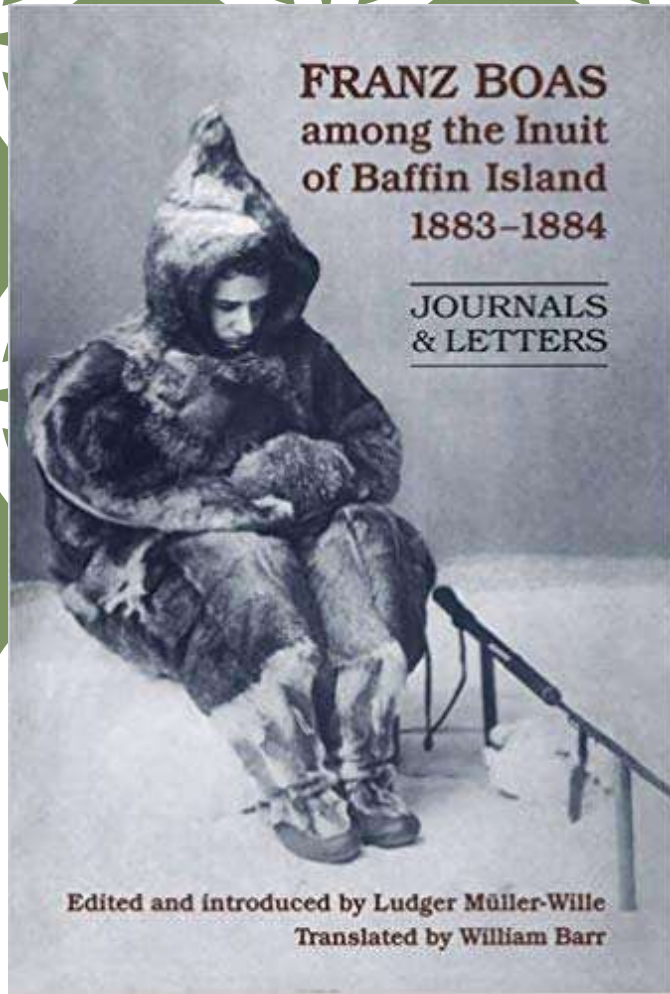


Τι είναι πολιτισμός;

Πολιτισμός (culture)

Ο πολιτισμός είναι αναλυτικό εργαλείο της ανθρωπολογίας, αναφέρεται (1) στην καθημερινή ζωή, (2) σε κοινωνικά σύνολα και (3) σε συστήματα συμβόλων και σημασιών.

Βασική θέση της ανθρωπολογικής θεωρίας είναι ότι ο **πολιτισμός** αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο οι άνθρωποι **προσλαμβάνουν** τον κόσμο, **νοηματοδοτούν** την πραγματικότητα και **οργανώνουν** τη δράση τους.



«Πολιτισμός» (culture/civilization), υπό την ευρεία εθνογραφική έννοια, είναι **εκείνο το σύνθετο όλον** το οποίο περιλαμβάνει γνώσεις, δοξασίες, τέχνες, κανόνες ηθικής, νόμους, έθιμα, και οποιεσδήποτε άλλες ικανότητες και συνήθειες αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος μια κοινωνίας (Tylor 1871).

Ο Franz Boas συνέλαβε την ιδέα του πολιτισμού **ως την κατανομή** των πολιτισμικών χαρακτηριστικών στο χώρο που δήλωναν διάχυση και αλληλεπίδραση και **ως ένταξη** ενοποιημένων χαρακτηριστικών σε ένα κοινό, ολιστικό πρότυπο.

Ο πολιτισμός είναι διαδοχικά ο **συνολικός τρόπος ζωής** ενός λαού, η κοινωνική κληρονομιά που αποκτά το άτομο από την ομάδα του, ένας τρόπος του σκέπτεσθαι, του αισθάνεσθαι και του πιστεύειν, ένα αφαιρετικό σχήμα εκμαθημένης συμπεριφοράς, μια δεξαμενή συσσωρευμένης γνώσης, ένα σύνολο τεχνικών για την προσαρμογή τόσο στο εξωτερικό περιβάλλον όσο και στους άλλους ανθρώπους (Kroeber και Kluckhohn (1952).



Πολιτισμός είναι ο τρόπος ζωής και σκέψης τον οποίο διαμορφώνουμε, διαπραγματευόμαστε, θεσμοποιούμε και εντέλει καταλήγουμε να ονομάσουμε **πραγματικότητα** για να διευκολυνθούμε στην αλληλεπίδραση με όλους τους άλλους (Bruner, 1960).



Ο πολιτισμός είναι ο ιστός των σημασιών με βάση τις οποίες οι άνθρωποι ερμηνεύουν τις εμπειρίες τους και οργανώνουν τη δράση τους. Είναι τα **νοηματικά συστήματα** και οι κώδικες που μορφοποιούν και οργανώνουν την εμπειρία της καθημερινής ζωής, τα εργαλεία που προσδίδουν νόημα στην καθημερινή ζωή.

Ο ανθρωπολόγος «παρατηρεί, καταγράφει και αναλύει» μέσα από μια ερμηνευτική διαδικασία (Geertz 1973).



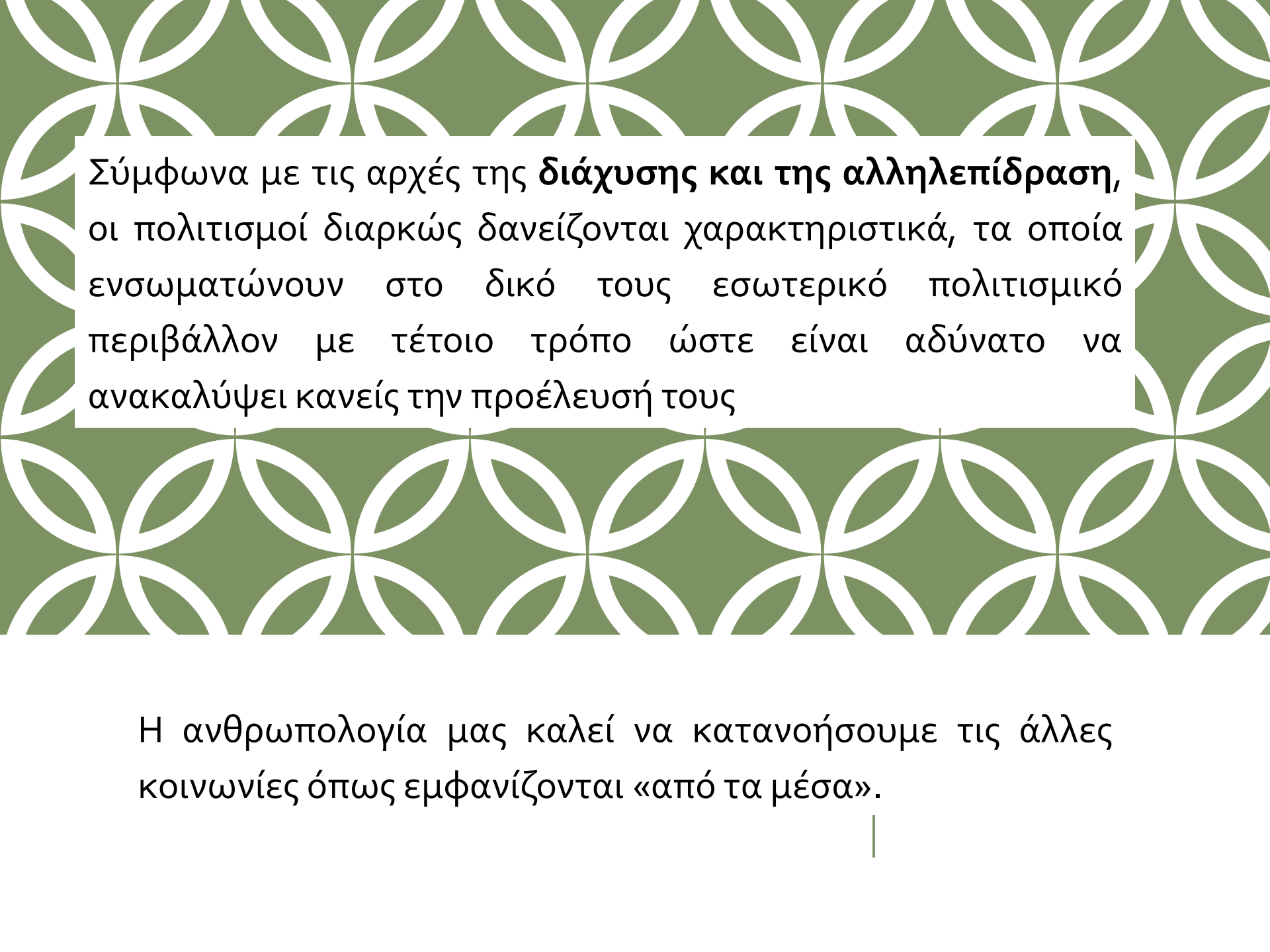
Ο πολιτισμός είναι κάτι που **μεταδίδεται** στο χώρο και το χρόνο μέσω μη βιολογικών μηχανισμών που βασίζονται στη γλωσσική και στη μη γλωσσική ικανότητα των ανθρώπων να χρησιμοποιεί σύμβολα (Karlson 1968).

Ο πολιτισμός είναι κάτι που **μαθαίνεται**, κάτι που το **μοιραζόμαστε** με τους άλλους, **κληρονομείται** από γενιά σε γενιά με κοινωνικό τρόπο· είναι από τη μια παράγωγο και από την άλλη καθοριστικός παράγων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης των ανθρώπων.

Ο πολιτισμός δεν είναι ένα αντικείμενο το οποίο πρέπει να περιγραφεί ούτε ένα ενιαίο σώμα συμβόλων και νοημάτων που μπορεί να ερμηνευτεί οριστικά. Ο πολιτισμός είναι αγωνιστικός, διαθέτει χρονικό ορίζοντα και **αναδύεται διαρκώς.**

(Clifford και Marcus 1986)

Οι **σύγχρονοι ανθρωπολόγοι** δείχνουν λιγότερο ενδιαφέρον για τη σύγκριση των πολιτισμών, τη γενίκευση για την ανθρώπινη φύση ή την ανακάλυψη των καθολικών νόμων της πολιτισμικής ανάπτυξης και επικεντρώνονται περισσότερο στην **κατανόηση των ιδιαίτερων πολιτισμών** με τους δικούς τους όρους.



Σύμφωνα με τις αρχές της **διάχυσης και της αλληλεπίδραση**, οι πολιτισμοί διαρκώς δανείζονται χαρακτηριστικά, τα οποία ενσωματώνουν στο δικό τους εσωτερικό πολιτισμικό περιβάλλον με τέτοιο τρόπο ώστε είναι αδύνατο να ανακαλύψει κανείς την προέλευσή τους

Η ανθρωπολογία μας καλεί να κατανοήσουμε τις άλλες κοινωνίες όπως εμφανίζονται «από τα μέσα».

|

Ο κόσμος μας έχει γίνει ένα μεγάλο παγκόσμιο χωριό.

McLuhan 1964

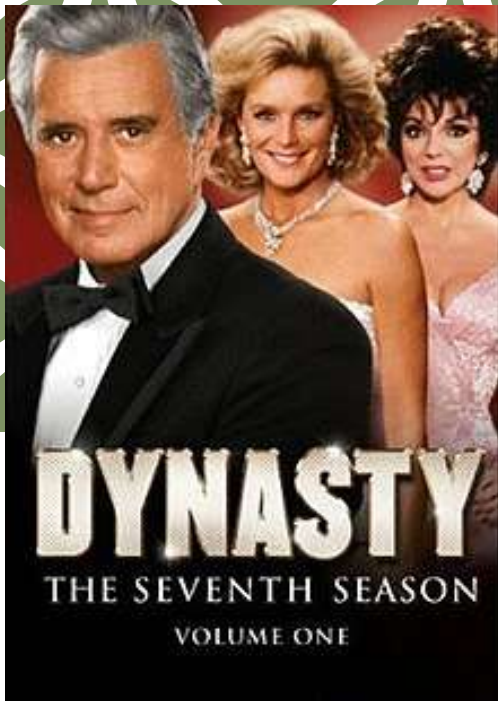


Ο ανθρωπολόγος Arjun Appadurai (1990) προσδιορίζει με εύστοχο τρόπο τις **διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης**, μέσα από τη δράση πέντε «διαστημάτων» (landscapes). Αναλυτικά, αναφέρεται στην ανάπτυξη μιας παγκόσμιας αγοράς (**finascapes**), στην κίνηση ιδεών και απόψεων που πολιτικά εκφράζεται μέσα από νέα κινήματα και διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις (**ideoscapes**), στη μετακίνηση των πληθυσμών (**ethnoscapes**), στη χρήση των νέων τεχνολογιών (**technoscapes**), στην άμεση ροή εικόνων και πληροφοριών σε παγκόσμια κλίμακα και στην προσέγγιση ολοένα και περισσότερο διαφορετικών πολιτισμικών πρακτικών (**mediascapes**).

Οι οικονομικές και τεχνολογικές διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης συντείνουν στην «εντατικοποίηση των παγκόσμιων σχέσεων που συνδέουν τις διάφορες τοπικότητες» (Giddens 1990) με τέτοιο τρόπο, ώστε «γεγονότα, αποφάσεις και δραστηριότητες σε ένα μέρος του κόσμου να έχουν σημαντικές συνέπειες για άτομα και κοινότητες σε απομακρυσμένα μέρη του πλανήτη» (McGrew 1992).

Έχει υποστηριχτεί ότι συντελείται ένας «πολιτισμικός ιμπεριαλισμός», ο οποίος έχει συγχρόνως οικονομικές και πολιτισμικές διαστάσεις, καθώς αποτελεί μια καθαρά οικονομική δραστηριότητα που χαρακτηρίζεται από τη διανομή πολιτισμικών μορφών με καπιταλιστικές αξίες και ευθύνεται για την προώθηση ενός «παγκόσμιου» πολιτισμού.

Διαπιστώθηκε μια «πολιτισμική αντίσταση», ένας «πολιτισμικός εθνικισμός» στις προσπάθειες των διεθνών επιχειρήσεων επικοινωνίας να επιβάλουν έναν «κοινό» πολιτισμό.



Σύμφωνα με τον ανθρωπολόγο Ulf Hannerz (1990: 72), ο λεγόμενος παγκόσμιος πολιτισμός χαρακτηρίζεται περισσότερο από πολιτισμική «υβριδοποίηση», παρά από πολιτισμική ομοιογένεια, καθώς αποτελείται από τη «σύνθεση και αποδοχή πολλών τοπικών πολιτισμικών στοιχείων», όπου τα ξένα σχήματα ανακυκλώνονται και αλλοιώνονται από τα 'τοπικά' στοιχεία.

gloa[bal] + **[lo]cal** → **glocal**

Ταυτότητα

Η ανθρωπολογική ανάλυση των τελευταίων χρόνων έχει στραφεί στη μελέτη εθνοτικών ομάδων, του εθνοτισμού, της κοινότητας και των κοινωνικών κατασκευών των φύλων και τις έμφυλες σχέσεις.

Οι ταυτότητες των δρώντων υποκειμένων στην εποχή της μετα-νεωτερικότητας χαρακτηρίζονται από μια αέναη προσπάθεια αυτο-συγκρότησης.

Τα δρώντα υποκείμενα επιτελούν ένα σύνολο πρακτικών για να προσδιορίσουν και να επαναδιαπραγματευθούν τις ταυτότητές τους, καθώς αυτές δεν είναι δεδομένες και στατικές, αλλά βρίσκονται σε συνεχή διαπραγμάτευση και ανακατασκευή.

Σήμερα, είναι κοινός τόπος ότι η λεγόμενη «ταυτότητα», ατομική και συλλογική, συγκροτείται μέσα από **πρακτικές εξουσιαστικών λόγων** (Foucault 1989 [1975]), οι οποίες ορίζουν, ρυθμίζουν, άρα κατασκευάζουν το περιεχόμενο της εκάστοτε ταυτότητας μέσα από την ετερότητα ή την αποκλειόμενη διαφορά.

Η ταυτότητα, ατομική, εθνοτική, εθνική, θρησκευτική ή έμφυλη, δεν μπορεί να υπάρξει σε απομόνωση, και αποκτά το νόημά της από τον «**άλλο**». Η αίσθηση του εαυτού είναι στενά συνδεδεμένη τόσο με την επίγνωση της παρουσίας του «**άλλου**», όσο και με το ανήκειν σε μια συλλογικότητα.



Εθνική ταυτότητα

Η εθνική ταυτότητα «κατασκευάζεται μέσω της αναγνώρισης κάποιας κοινής καταγωγής ή κοινών χαρακτηριστικών με άλλο άτομο ή ομάδα και στη βάση του δεσμού της αλληλεγγύης και της πίστης που εξυπακούεται με αυτή τη σύνδεση».

Δεν είναι δεδομένη, ούτε εγγεγραμμένη στα γονίδια, αλλά είναι εξαρτημένη από τις εικόνες που έχουν οι «άλλοι» για αυτή και επομένως εξαρτάται από το ευρύτερο, κάθε άλλο παρά αρμονικό, ιστορικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο εξουσίας στο οποίο επιτελείται.

Στις περιπτώσεις των μετακινήσεων των πληθυσμών, οι μετανάστες κατασκευάζουν σύνθετες ή «υβριδικές» ταυτότητες, (Bhabha 1994), ως αλλαγές ή μεταμορφώσεις που γίνονται «στην αναδιάρθρωση ή τη μετάφραση, ούτε του ενός ούτε του 'άλλου', αλλά κάποιου άλλου πέραν αυτών, ο οποίος ανταγωνίζεται τους όρους και την επικράτεια αμφότερων».



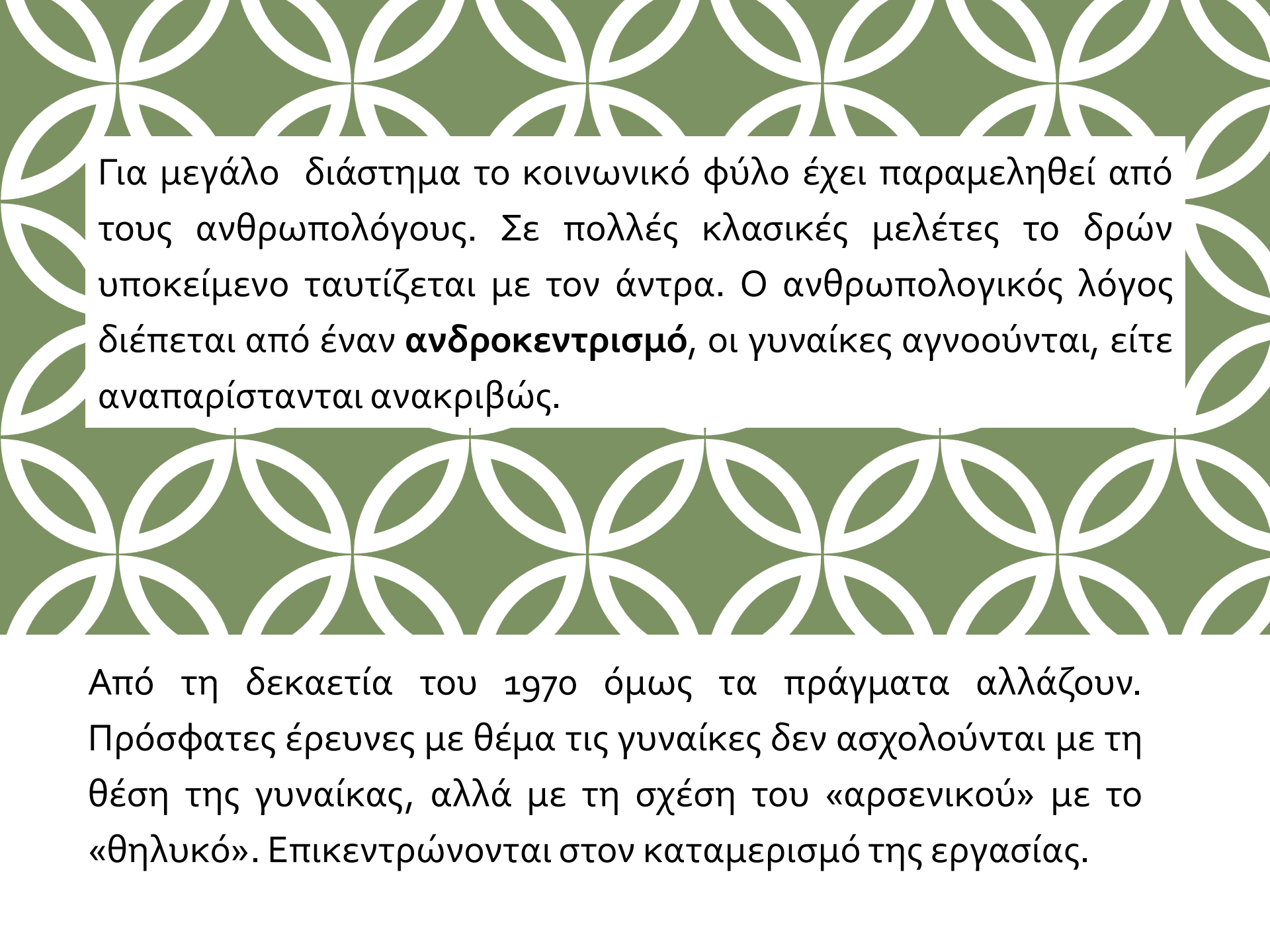
Οι εθνικιστές χρησιμοποιούν αφηγήσεις για τις ταυτότητες προκειμένου να κινητοποιήσουν συγκινησιακά κάποιες ομάδες του πληθυσμού, να αποκλείσουν και να αποξενώσουν «άλλους».



Φύλο

Το κοινωνικό φύλο (gender) αποτελεί πολιτισμική/κοινωνική κατασκευή, η σημασία της οποίας διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό.

Το φύλο οργανώνει τις κοινωνικές σχέσεις, επενεργεί και οργανώνει τις κοινωνικές κατηγορίες «άντρες» και «γυναίκες», θέτει τα μεταξύ τους όρια, τους κανόνες επικοινωνίας, και καθορίζει το περιεχόμενο της σχέσης τους.



Για μεγάλο διάστημα το κοινωνικό φύλο έχει παραμεληθεί από τους ανθρωπολόγους. Σε πολλές κλασικές μελέτες το δρών υποκείμενο ταυτίζεται με τον άντρα. Ο ανθρωπολογικός λόγος διέπεται από έναν **ανδροκεντρισμό**, οι γυναίκες αγνοούνται, είτε αναπαρίστανται ανακριβώς.

Από τη δεκαετία του 1970 όμως τα πράγματα αλλάζουν. Πρόσφατες έρευνες με θέμα τις γυναίκες δεν ασχολούνται με τη θέση της γυναίκας, αλλά με τη σχέση του «αρσενικού» με το «θηλυκό». Επικεντρώνονται στον καταμερισμό της εργασίας.

Στην Ελλάδα, οι εθνογράφοι επικεντρώνονται στην ταυτότητα και το δίπολο «άντρας» και «γυναίκα» από διαφορετικές σκοπιές, τη ζωοκλοπή και τη χαρτοπαιξία, την απαγωγή της νύφης (Michael Herzfeld), το συμποσιασμό, τη συμμετοχή στο καφενείο (Παπαταξιάρχης), το προσκύνημα (Jill Dubisch), το χορό (Jane Cowan), το μοιρολόι (Jill Dubisch, Seremetakis), τη μετανάστευση.



Οι έμφυλες ταυτότητες είναι συνεχώς υπό διαμόρφωση.
Το φύλο συνεχώς τακτοποιείται, σταθεροποιείται, αλλά και
περιορίζεται, αμφισβητείται, αποκλείεται, και σε ορισμένες
περιπτώσεις αναγκάζεται να υποκύψει (Butler 1993) .



Τελετουργίες

Τα άτομα εντός της κοινωνίας διέρχονται από διάφορα στάδια κατά τον κύκλο της ζωής τους, παιδική ηλικία, εφηβεία, ενήλικη ζωή, που σηματοδοτούνται από **διαβατήριες τελετουργίες ή τελετές** (Van Gennep (1909 [1960])).

Με τον τρόπο αυτό τα μέλη της κοινωνίας αποκτούν νέες ιδιότητες.

Ο Van Gennep επικεντρώθηκε σε τελετουργίες της εφηβείας στις πρωτόγονες κοινωνίες, τις οποίες χαρακτήρισε τελετουργίες αποχωρισμού ενός άφυλου κόσμου και ενσωμάτωσης σε ένα κόσμο έμφυλο.

Σύμφωνα με τον Turner (1977), η τελετουργία είναι μια **δομημένη ακολουθία δραστηριοτήτων** (τελετουργίες μύησης) που περιλαμβάνουν χειρονομίες, λέξεις και αντικείμενα, επιτελούνται σε **ορισμένο χώρο** και με **συγκεκριμένη χρονικότητα**.

Οι τελετουργίες αυτές που συνοδεύουν τις κρίσεις ζωής ενός ατόμου ακολουθούν τις φάσεις (1) του **αποχωρισμού**, (2) της **μετάβασης** (οριακότητα-liminality) και (3) της **ενσωμάτωσης**.

Τελετουργίες στην εκπαίδευση

Ο όρος «τελετουργία» έχει διευρυνθεί στη σημασία του, περιλαμβάνοντας οποιαδήποτε ιδιωτική ή δημόσια πράξη με ένα επαναλαμβανόμενο, αυστηρό τυπικό, και όχι αποκλειστικά με μαγικό ή/και θρησκευτικό περιεχόμενο (στο σχολείο, στην εργασία, στο στρατό, στην οικογένεια).

Η τελετουργική διαδικασία (επιτέλεση) παράγει και αναπαράγει γνώση και ιδεολογία πιο αποτελεσματική από κλασικές μαθησιακές πρακτικές, γιατί συμμετέχει ενεργά το υποκείμενο, **σώμα** («ενσώματη» μάθηση), **συναίσθημα**, **μνήμη**, **λόγος**.

Μέσα από τις τελετουργίες εδραιώνεται μια ιδέα και μια τάξη για την πραγματικότητα με τέτοιο (συμβολικό) τρόπο, ώστε να φαντάζει ως μια καθολική αλήθεια, ως **απόλυτη πραγματικότητα**.

«Στην τελετουργία, ο κόσμος όπως τον βιώνουμε και ο κόσμος όπως τον φανταζόμαστε συγχωνεύονται υπό την επίδραση ενός και μοναδικού συνόλου συμβολικών μορφών και εμφανίζονται ως ένας και ο αυτός κόσμος, παράγοντας έτσι αυτόν τον ιδιοσυγκρασιακό μετασχηματισμό της αίσθησης της πραγματικότητας» (Geertz 2003).

Οι τελετουργίες ορίζονται ως «πολιτισμικές επιτελέσεις», δηλαδή πρακτικές όπου εμπεριέχουν ένα σύνολο (σύστημα) συμβολικών, συναισθηματικών, αισθητικών, λεκτικών, κινησιολογικών εκφράσεων και χειρονομιών με σημαίνουσα θέση στο πολιτισμικό κεφάλαιο κάθε κοινωνίας.



Οι τελετουργίες έχουν έναν **υποχρεωτικό** και **καθολικό** χαρακτήρα με απώτερο στόχο την **ενσωμάτωση** του μαθητικού πληθυσμού στα κυρίαρχα πρότυπα-στερεότυπα και τη διαμόρφωση μιας «**φαντασιακής κοινότητας**» με κοινές αντιλήψεις και στάσεις.





Περιπτώσεις τελετουργιών στο σχολείο

- το χτύπημα του κουδουνιού
- η έπαρση της σημαίας και η προσευχή
- οι εθνικές γιορτές και οι παρελάσεις